

NAJDBE NOVCEV V SLOVENIJI

EFREM PEGAN

München

II

3.

GROBNA NAJDBA ALEKSANDRINCEV, SEČOVLJE 1961

6 tetradrahem

Zakop po letu 293

Verjeten zakop konec zadnjega desetletja 3. stoletja

Pri gradnji avtomobilske ceste, ki pelje proti Pulju, in ob regulaciji reke Dragonje so leta 1954 blizu Sečovelj odkrili rimski grob. Kraj leži na slovensko-hrvaški meji ob levem bregu reke na parceli št. 9345/2, k. o. Piran, na lokaliteti z ledinskim imenom »Mlini«. Ravnatelj Mestnega muzeja v Piranu dr. Miroslav Pahor je bil o najdbi obveščen dokaj pozno. Uspelo mu je ugotoviti le kamnito žaro s pepelom, v kateri je bilo kot priloga pet novcev, v njeni neposredni bližini pa še eden (Kat. št. 5). Grobni inventar so rešili za Mestni muzej v Piranu, arheološki teren pa je bil pri gradnji ceste uničen. Sistematska izkopavanja so bila onemogočena; tako tudi ni bilo mogoče ugotoviti, ali je bil grob osamljen ali pa je bil del večje nekropole.*

Evidentiranje najdb rimskih imperialnih novcev je pri nas še na stopnji izgrajevanja. Zaradi tega je evidenca sporadičnih in depojskih najdb rimskih provincialnih novcev še pomanjkljiva; tako razpolagamo danes le z redkimi podatki, na katere se lahko zanesljivo opremo. Prav zato je naša najdba še posebno zanimiva in pomembna. Zaradi njene maloštevilnosti seveda ne moremo pričakovati, da se bodo med gradivom našli tudi novci, ki bi nam prispevali k izpopolnjevanju zgradbe novčnih emisij kovnice Aleksandrija; nova je le majhna varianta pri novcu Konstancija Klora (Kat. št. 6).

Preden bi poskusili ugotoviti čas in okolnosti, v katerih je bila najdba zakopana, bi se še na kratko spoznali z aleksandrinci — novci, ki sestavljajo našo najdbo — nominali, ki se le redko pojavijo v arheološkem inventarju naših krajev. Lokalne emisije aleksandrijske kovnice pod rimsko

* Na tem mestu se prisrčno zahvaljujem direktorju Mestnega muzeja v Piranu, dr. Miroslavu Pahorju, ki mi je dal na voljo gradivo. Prav tako se zahvaljujem kolegici Elici Boltin-Tome, ki mi je posredovala potrebne podatke v zvezi z odkritjem najdbe in privolila v objavo depozita.

upravo so, kar zadeva bronaste nominale, v bistvu le nadaljevanje emisij, kovanih pod Ptolemejci. Že prve bronaste emisije pod Avgustom prevzamejo obliko, tipologijo in signiranje; le portret Avgusta pride na mesto portreta vladarjev iz hiše Lagidov.¹ Produkcija kovnice je močna tja do Komoda in nato tja do Avrelijana vedno upada. Tudi teža se sprva obdrži in začne padati šele pod Tiberijem.² V tem času vpeljejo tudi nov nominal iz billona, ki pa ni nič drugega kot ponovna uvedba degradiranih tetradrahem zadnjih ptolomejskih kraljev. Te nominale tedaj tudi uvedejo v rimski denarni sistem tako, da štiri drahme ustrezajo enemu denariju.³ Zato imajo v začetku tudi toliko srebra kot en rimski denarius in trikrat toliko bakra. Tako zopet dosežejo približno velikost in težo starih tetradrahem. Toda razmerje pada na škodo srebra hitreje kot razvoj denarne krize v rimskem imperialnem novčarstvu nasploh. Tako pod Valerijanom samo še srebrijo bakreno jedro in delež srebra pade na 3 do 0,3%.⁴ Vzporedno pa padata tudi teža in velikost. V Avgustovem času 14,50 g težke tetradrahme imajo pod Dioklecijanom samo še polovico te teže. V dvanajstem letu Dioklecijanove vlade v letu 295/6 pa ta nominal tudi dokončno ukinejo, kar je posledica novih monetarnih razmer, ki pripeljejo do popolne ukinitve emisij provincialnega denarja.⁵ Že eno leto prej, 293/4, pa uvedejo tudi v aleksandrijski kovnici kovanje rimskega reformiranega državnega denarja in s tem seveda tudi prvič splošno uvedejo rimske državne emisije in latinske legende.⁶ Historična vrednost aleksandrinca je predvsem v tem, da so vse emisije datirane. Datumi, ki se označujejo s črko L, se računajo za prvo leto čas od nastopa vlade do egipčanskega koledarskega novega leta, tj. 29. oziroma 30. avgusta. Od tod dalje teče štetje vlade in koledarskega leta vzporedno; leta pa se označujejo s tekočimi črkami.⁷ Takó smo se na kratko seznanili z grškimi emisijami, emitiranimi v Aleksandriji v prvih treh stoletjih rimskega imperija. Ker je bil nominal namenjen predvsem za lokalne potrebe grecciziranega Egipta, je le izjemoma zašel v druge province, in to tem manj zaradi izjemnega gospodarskega položaja, ki ga je imel Egipt, in pa seveda tudi zaradi njegove od geografske lege odvisne izolacije od drugega imperija; nasprotno pa je tudi rimski državni denar le izjemoma prišel v obtok v Egiptu.⁸ Vrednost tega lokalnega denarja, čeprav močno vari-

¹ W. Giesecke, *Das Ptolemäergeld* (1930) 77 ff; K. Regling v F. v. Schrötter, *Wörterbuch der Münzkunde* (1930) s. v. Alexandriner.

² W. Giesecke, o. c. 80; glej tudi tabelo str. 86.

³ G. Mickwitz, *Geld und Wirtschaft im Römischen Reich des IV. Jh. n. Chr.* (1932) 38.

⁴ W. Giesecke, o. c. 81, 86.

⁵ J. G. Milne, *Catalogue of Alexandrian Coins*. University of Oxford, Ashmolean Museum (1933) 124, tabela 2; J. Vogt, *Die alexandrinischen Münzen; Grundlegung einer alexandrinischen Kaisergeschichte I, II* (1924), passim.

⁶ J. Vogt, o. c. 227; K. Pink, *Die Silberprägung der Diokletianischen Tetrarchie*. Numismat. Zeitschr. Wien 23, 1930, 33.

⁷ J. Vogt, o. c. 7.

⁸ J. Schwartz, *La circulation monétaire dans l'Égypte du IVe siècle*. Schweiz. Münzbl. 9, 1959, 11 ss in 40 ss. Po Dioklecijanovi reformi se razmere bistveno spremenile. Pred Septimijem Severom so najdbe drugih novcev kot aureusov v Egiptu izredno redke. Glej G. Dattari, *Appunti di numismatica alessandrina: XVI Saggio storico sulla monetazione dell'Egitto dalla caduta dei Lagidi all'in-*

ira, je za različna obdobja znana.⁹ Relacija tega nominala do državnega denarja in pa obtočni radij pa so za zdaj še v popolni temi. Predvsem je nejasno obdobje, ko ukinejo emitiranje tega nominala in tudi v aleksandrijski kovnici uvedejo reformirani državni denar. Nekaj več svetlobe na ta problem nam morda vržejo emisije uzurpatorja Domicija Domicijana. Ta namreč poleg emisij folesov vzporedno kuje še stare billon-tetradrahme z grškimi napisi; torej še po Dioklecijanovi denarni reformi.¹⁰ Ker že nekatere grške emisije Dioklecijana in njegovega sovladarja ter obeh cezarjev kažejo tesno povezavo z novimi emisijami folisov, ni izključeno, da so po vrednosti devalvirane ali nadvrednotene tetradrahme z argentaturo bile izenačene z novim, za ves Imperij enotnim folisem.

Zaradi dolge gospodarske in monetarne izoliranosti Egipta in ne nazadnje zaradi geografske oddaljenosti so najdbe aleksandrincev pri nas pred sredo 3. stoletja redke. Šele ob koncu 3. stoletja se nenadoma pojavijo pogosteje. Znano je nekaj primerkov, ki so jih našli v Ptuju.¹¹ Medtem ko F. Pichler navaja aleksandrince iz Ptuja, trdi, da na Gornjem Štajerskem teh ni najti in da primerki, katere hrani Joanneum v Gradcu, ne izvirajo od tam.¹² Nasprotno pa nam v novejšem času prav za avstrijski del Štajerske J. Roeger navaja tri primerke.¹³ Bolj številno je gradivo, ki se nam je ohranilo na Češkem in Moravskem.¹⁴ Znan je celo manjši

troduzione delle monete con la legenda latina. RIN (1903) 285 ter J. G. Milne, The leaden token Coinage of Egypt under the Romans. NC (1908) 305 in L. C. West, A. C. Johnson, Currency in Roman and Byzantine Egypt. Princeton (1944), poglavje IX: Egyptian and Imperial Exchange.

⁹ A. Segré, Circolazione monetaria e prezzi nel mondo antico ed in particolare in Egitto (1922) passim. Glej tudi tabelaričen pregled cen in plač v egiptovskih papirih pri G. Mickwitz, o. c. 193 ss. Glavni viri za te podatke so predvsem številni papiri iz Egipta.

¹⁰ J. Vogt, o. c. 227; J. Lallemand, Le monnayage de Domitius Domitianus. RBN 1951, 89 ss. Za prehod iz aleksandrinske valute na *καὶνὸν νόμισμα* glej: A. Segré, o. c. 45 f (često sicer zastarelo in problematično) ter J. Vogt, o. c. 215 ss. Glej tudi za uvajanje kompromisnih emisij ibid. 227 ter G. Dattari v RIN (1903) 323.

¹¹ Pisec tega članka je pred leti videl v zasebni zbirki ptujskega lekarnarja tri primerke: Aurelian in dva Proba katerih pa, žal, takrat še ni točneje popisal. Glej tudi F. Pichler, Repertorium der steierischen Münzkunde I (1865) 212, kjer pravi: »Hingegen glauben wir erwähnen zu müssen, dass man Alexandriner von Philippus, Probus und angeblich auch Elagabalus auf dem pettauer Felde allerdings aufgefunden hat.« Že po zaključku sestavka je pisec pri pregledu ptujskega novčnega gradiva naletel na aleksandrinsko tetradrahmo (Aurelianus?), katere pa zaradi slabe ohranjenosti ni bilo mogoče točneje določiti. Za prijazno posredovanje gradiva izrekam na tem mestu zahvalo Zorki Šubic, kustosu Pokrajinskega muzeja v Ptuju.

¹² F. Pichler, o. c. 211.

¹³ J. Roeger, »Alexandriner« in Norikum. Schild von Steier 5, 1955, 43–46. Za posamezne aleksandrince najdene na salzburškem glej Hans Freiherr von Koblitz, Verzeichniss der antiken Münzen (1912) št. 43 (Augustus) najdišče Wals (Loig) št. 287 ter 288 (Claudius II.) brez zanesljivega najdišča; št. 309 ter 310 (Probus) najdišče Sanatorium Parsch pri Salzburgu 1908; drugi primerki mesto Salzburg; št. 325 (Diocletianus) brez zanesljivega najdišča. Za primerke z nezanesljivim najdiščem glej H. F. v. Koblitz, o. c. 3.

¹⁴ E. Nohejlová-Prátová in E. Pochitonov, Nálezky mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, I (1955) št. 554 (Gallienus), 582 (Probus), 585 (Probus), 586 (Carinus), 588 (Maximianus Herculeus), 702 (Diocletianus), 703 (Diocletianus)

depo iz kraja Polná (okraj Havličkov Brod), v katerem so aleksandrinci pomešani z zgodnejšimi srebrnimi in bronastimi rimskimi novci.¹⁵ Nekaj tu navedenih aleksandrincev je tudi zgodnejših. Za te si težje razlagamo, kako so prišli takó daleč na sever, večina pa jih je iz konca 3. stoletja. Tetradrahma Klavdija II. je znana celo iz najdišča v evropski Rusiji.¹⁶ Nekaj primerkov je tudi med gradivom, izkopanim v Apulumu v Romuniji.¹⁷ Iz področja Balkana pa so nam znane še nekatere sporadične najdbe, vendar so šli vsi točnejši podatki v izgubo. V drobni knjižici gimnazijskega profesorja V. J. Žanića, ki opisuje najdbe novcev na Hrvaškem, je tudi nekaj aleksandrincev.¹⁸ Številnejše so najdbe aleksandrincev iz področja Donave, v okolici Viminaciuma in Pincusa.¹⁹

Takó smo se na kratko seznanili še z nekaterimi najdišči aleksandrincev. Kot vidimo, je teh le malo, zato je naša najdba tembolj zanimiva. Za Istro so ti novci sploh prvič izpričani. Toda čeprav so doslej znane najdbe iz področja Balkana redke, nam te dopuščajo sklep, da je moral biti priliv teh nominalov ob koncu 3. stoletja dokaj velik, saj nam je kljub pomanjkljivi evidenci precej znanih. Iz te okolnosti sicer ni mogoče napraviti zanesljivejših zaključkov, razen če izvzamemo dejstvo, da se je v tem času morala poživiti trgovina Egipta z drugimi provincami. To nam med drugim potrjujejo tudi najdbe iz samega Egipta iz časa po Dioklecijanovi reformi, v katerih so vedno participirane večje količine reformiranega državnega denarja iz drugih kovnic Imperija. Torej je priliv sredstev potekal tudi v obratni smeri.

Na kratko bi se pomudili še pri problemu datacije zakopa. Zaradi pomanjkljive evidence najdb in maloštevilnosti naše najdbe za zdaj še ni mogoče, da bi zakop vezali na kak bolj važen historičen dogodek. Konkretnije zaključke nam omogočajo že znane monetarno zgodovinske razmere tega časa. Najmlajši novc najdbe je bil emitiran v letu 292/3, torej nekako tri leta prej, preden so dokončno prenehali kovati te emisije. Teoretično so bili ti novci v obtoku sicer do leta 295/6, vendar pa je bilo v praksi drugače. Že Avgust ni mogel speljati naenkrat tako radi-

in (Maximianus Herculius), 870 (Nero), 1160 (Gallienus), 1187 (Aurelianus), 1200 (Maximianus Herculius), 1024 (Hadrianus), 1175 (Claudius II.), 1234 (Aurelianus), 1266 (Hadrianus); glej tudi Z. Nemeškalová-Jiroudkova, Razby aleksandrijske mincovny z prvých tři století n. l. v českých a moravských nálezech. Numismat. sborník 5, 1958, 49 in 56.

¹⁵ E. Nohejlová-Prátová in E. Pochitonov, o. c., št. 589.

¹⁶ Arheologija SSSR 1/4-4; V. V. Kropotkin, Kladi rimskih monet na teritorii SSSR (1961) 78, št. 960, Symskaja oblast, T. 35, št. 26.

¹⁷ I. Winkler, Circulatia monetară la Apulum (The monetary circulation in Apulum). Acta Musei Napocensis 2, 1965, 253, 254, št. 1079, 1082.

¹⁸ V. J. Žanić, Opis antičnih novaca, najdeno malo ne izključivo na hrvatskom tlu. Program kr. male realne gimnazije u Senju 1889. Navaja na str. 38 s aleksandrince Aureliana, Severine in Tacita. Tu sicer pisec ne navaja najdišča, toda večina drugih tu navedenih novcev je iz najdišč Osijek in Senj.

¹⁹ Iz topografskih beležk pisca: Več novcev se nahaja v lokalnih zasebnih zbirkah v Srbiji. Nekaj primerkov — del depojske najdbe — hrani tudi muzej v Požarevcu. Vsi doslej znani primeri so iz 2. polovice 3. stoletja. Za podatke se zahvaljujem dr. M. Pindiću in T. Dimitrijeviću. Fragmenta dveh najdb aleksandrincev iz konca 3. stoletja iz Srbije hrani Narodni muzej v Beogradu (prva skupina šteje 12 tetradrahem, druga 6 od teh 2 Dioklecijanovi in 4 Maximianove). Zahvalo za podatke dolgujem M. Vasiću.

kalne reforme. To je tem manj uspelo Dioklecijanu, predvsem če še upoštevamo razmere, ki so tedaj vladale v Egiptu in v celem Imperiju sploh. Kljub reformi in uvedbi novega nominala se je stari denar še nekaj časa obdržal v obtoku. Izvedba Dioklecijanove reforme je povzročila že na samem začetku dokaj težav, čeprav je morala biti reforma v vsem Imperiju izvedena hkrati, so bili v aleksandrijski kovnici primorani kovati grške emisije še dalje vzporedno z novimi folisi, ker teh očitno ni bilo mogoče tako hitro vpeljati v tej dolgo izolirani provinci. Zato so v tej kovnici ustavili kovanje grških emisij šele leto po reformi, medtem ko že prej postopno mesec za mesecem kvantitativno nazadujejo naklade.²⁰ Za velike količine tetradrahem — v konceptu reforme preživelega nominala — pa je bilo treba poskrbeti, da se čimprej in neopazno izločijo iz obtoka; to je bilo najlažje, če so jih izenačili v vrednosti z novo emitiranimi folesi, nato pa postopno prekovali.²¹ Tako se je analogno temu zgodilo v ostalem Imperiju s starim antoninijanom, ki je moral biti prav tako izenačen s folisom, kar je mogoče sklepati iz samih najdb²² in pa značilnega signiranja.²³ Zamenjave v tako velikem Imperiju si drugače sploh ni mogoče zamišljati. Žal s tega področja še nimamo izčrpnjših študij in je celoten problem še dokaj nepojasnen.²⁴ Če so naša izvajanja točna, je ta nominal torej dobil kurs tudi v drugih provincah oziroma celotnem Imperiju, s tem pa se je pospešil izvoz tega denarja zunaj Egipta. Le tako si lahko razložimo številne najdbe te novčne vrste na Balkanu, v Panoniji, Daciji, Noriku in drugod. Podatkov o tem, kako dolgo se je ta nominal držal v obtoku vzporedno z reformiranim denarjem, za zdaj še nimamo. Toda že kmalu po letu 301 je začela vrednost reformiranega denarja padati, kar velja tako za Egipt kot druge province na Vzhodu in ostalem Imperiju. Teža folisa po prvi občutnejši redukciji leta 307 nenehno pada. Inflacija se po letu 310 sicer nekoliko omeji, medtem ko v Egiptu poteka dalje.²⁵ Tu nekako pa je tudi časovno skrajna meja, ko se več stoletij star nominal in zadnji predstavnik grškega denarstva v Imperiju dokončno umakne pred reformiranim folisom, ker se

²⁰ J. Vogt, o. c. 226 f.

²¹ Tako že A. Segré, o. c. 16.

²² V eni izmed najdb v Čenturju (še neobjavljene) je bilo med več tisoči folesi tudi nekaj antoninijanov. Glej tudi najdbo Seltz, N. Lewis, A Hoard of Folles from Seltz (Alsace). Numismat. Notes & Monogr. 79 (1937); H. Herzfelder, Le trésor de Seltz (II). Revue Numismat. Ser. 5, 14, 1952, 31 ss, ter zadnji H. Jucker, Seltz III v Jahrb. d. Bern. Hist. Mus. 41-42, 1961-62 (1963). Ter mnogo kasnejše najdbe; prim. Marcel Thirion, Les trésors monétaires gauloises et romains trouvés en Belgiques. Travaux 3, 1967, 23, 119, 194 »Merelbeke II; Victorin (269—271) à Julien II. Aguste (360—363)... montre que parfois les antoniniens et les folles circulaient encore, bien qu'un nombre tres limité sous le règne de Julien«. Za mešano najdbo aleksandrincev in folisov glej G. Dattari, o. c. 324, op. 1.

²³ Zgodnje emisije folisov v Aleksandriji in Sisciji (ena od zgodnjih) nosijo v odrezu signaturo XXI, torej oznako Aurelianovih reformiranih antoninijanov, cfr. O. Voetter, Katalog der Sammlung P. Gerin (1921) 8 (Alexandria), 276 (Siscia).

²⁴ G. Dattari, o. c. 11, 263, passim; G. Mickwitz, o. c. 38 ss. ter W. Giesecke, o. c. 71 ss.

²⁵ G. Mickwitz, o. c. 105.

je tudi zadnji tako močno devalviral, da je zdrknil celo pod težo degradiranega aleksandrinca. Po tem času namreč začne teža folisa takó rapidno padati, da je bila vsaka relacija do drugih predreformnih nominalov nemogoča. Stare težje nominale tedaj prekujejo v novi denar.²⁶

Iz monetarno-historičnih razlogov torej ta nominal po koncu prvega desetletja 4. stoletja ni mogel več krožiti. Iz okolnosti, da najmlajši novec, ki je emitiran 292/3, ne kaže nobenih znakov obrabe, pa je mogoče najdbo datirati še točneje, in to v zadnje desetletje tretjega stoletja. Prav za ta čas pa tudi sporadične najdbe izpričujejo močnejši priliv aleksandrinskih tetradrahem, iz tega pa je zanesljivo mogoče sklepati na naraščanje odnosov med Egiptom in Balkanom. Na vprašanje, ali so ti odnosi potekali na gospodarskem področju ali pa so posledica premika vojaških enot ali česa drugega, nam bo morda lahko dala odgovor arheologija. Naša in sorodne najdbe pa nam te dogodke dokaj točno datirajo v obdobje ob prehodu tretjega v četrto stoletje.²⁷

KATALOG

St.	Vladar	Leto emit.	Zig	Teža	Ohr/oks	Milne	Inv.
1	Probus	Δ/4 278/9	↖	6,95	2/1	5546	616
2	Carinus	A/1 282/3	↖	7,66	2/1	5578	618
3	Numerianus	B/2 283/4	↑	8,96	2/1	5607	617
4	Carinus	Γ/3 284	↑	7,37	2/1	5590	619
5	Max. Herc.	B/2 286/7	↑	7,58	2/1	5874	625
6	Const. Chl.	A/1 292/3	↗	7,96	1/2	6031*	615

* Milne 5091, toda trak d.

Vsi novci so naslikani na tabli 1.

ZUSAMMENFASSUNG

Münzfunde in Slowenien, II

*Alexandrinier aus dem spätrömischen Grab, Sečovlje (Istrien) 1961
6 Tetradrachmen*

*Vergrabungszeit: nach 293; vermutlich am Ende des letzten Jahrzehnte des
3. Jahrhunderts*

Im Jahr 1954 wurde unweit von Sečovlje (Bezirk Piran) in Istrien ein spätrömisches Grab entdeckt. In einer steinernen Urne lagen neben Aschen-

²⁶ Sedaj glej za redukcijo folisov, predvsem kar zadeva čas po letu 310 izčrpno razpravo P. Bastien, *La cinquième réduction du follis en 313*. Schweiz. Münzbl. 17, 1967, 103 ss. Tam tudi navedena literatura za zgodnejše redukcije.

²⁷ Nekaj dokazov za odnose Egipta z Balkanom na področju materialne kulture se nam je ohranilo v Ptujju in Emoni. B. Saria, *Spomeniki egiptovskih božanstev v Poetoviju*. Časopis za zgod. in narod. 32, 1937, 20; E. Komorzynski, *Ein ägyptischer »Grabkegel« aus Emona*. Situla 4, 1961, 63 ss.

resten fünf alexandrinische Tetradrachmen und eine weitere — auch zum Grab gehörige — lag ausserhalb der Urne.

Obwohl der Fund nur sechs Münzen zählt, ist er bedeutend. Vorläufig können wir, wegen mangelnder Münzfundevidenz, nur wenige analoge Münzfunde für den Balkan nennen und für Istrien selbst keinen sporadischen Fund dieser Münzgattung.

Wegen der wirtschaftlichen und monetären Sonderstellung der Provinz Ägypten und nicht zuletzt wegen ihrer geographischen Entfernung sind auf dem Balkan und in den östlichen und nördlichen Gebieten des Römischen Imperiums Einzelfunde von Alexandrinern vor dem 3. Jh. sehr selten. Erst Ende des 3. Jh. werden sie häufiger. Wir kennen solche aus Apulum, Viminacium, Poetovio, Serbien, Kroatien, der Steiermark, sogar aus Böhmen und Mähren und dem europäischen Russland.

Der Autor erklärt sich das plötzliche Auftreten dieses Nominals (welches ursprünglich nur für Ägypten vorgesehen war, aber auch in anderen Teilen des Imperiums, vorwiegend in den östlichen Provinzen und nördlich der Balkanhalbinsel, vorkommt) durch die spezifischen Verhältnisse, als im Zusammenhang mit der diokletianischen Münzreform einheitliche Zahlungsmittel für das ganze Imperium eingeführt und zahlreiche Provinzialprägungen abgeschafft wurden.

Als nämlich 293 gleichzeitig im ganzen Imperium die Münzreform Diokletians durchgeführt wurde, konnte man Ägypten, wo die letzte griechisch-römische Provinzialprägung mit mehrhundertjähriger Tradition noch stark verankert war, nicht so rasch zur römischen Währung übergehen. Dazu kommt noch, dass die relativ stabile Währung in Ägypten sehr beliebt war. Man musste trotz der grossangelegten und gut durchdachten radikalen diokletianischen Münzreform in Ägypten die Ausmünzung der alten Währung noch ein ganzes Jahr weiterdulden. Es hat den Anschein, dass die neuen reformierten Folles den alten Billon-Tetradrachmen gleichgestellt wurden, so wie das vermutlich mit den Antoninianen der Fall war. Für eine solche Deutung spricht bei den Antoninianen das bekannte XXI-Zeichen, welches auch bei einigen frühen Folles-Emissionen in Alexandria und Siscia vorkommt. Ebenso sprechen dafür einige grosse Folles-Funde, die auch Antoniniane enthalten. Es wäre ja unerklärlich, wieso ein militärisches Gelddepot unter Tausenden von Folles auch noch einige beigemengte Antoniniane enthält, wie in den Funden Seltz, Koper (unveröffentlicht; Nationalmuseum Ljubljana) und anderen, wenn die Antoniniane nicht bereits ein Äquivalent wären. Nach dem Greshamschen Gesetz wäre beim Gleichwert der Folles mit den Antoninianen für die letzteren kein Platz in den Funden, da die Antoniniane ja viel leichter sind. Und so ist es auch: sie sind nur noch vereinzelt in Folles-Hortfunden beigemengt. Dass sie trotzdem noch weiter im Umlauf blieben, braucht keines besonderen Beweises. Noch in mehrere Jahrzehnte jüngeren Hortfunden (als der Folis schon längst wieder im Gewicht ganz gesunken war) tauchen vereinzelt Antoniniane immer noch auf. Die Antoniniane der aurelianischen Reform gingen also nach der diokletianischen Reform nur selten in Münzhorte, überlebten aber im kleineren Münzumlauf die Reform und blieben in Umlauf bis weit in die konstantinische Zeit hinein, auch wenn sie seit Anfang der diokletianischen Münzreform wohl massenhaft eingeschmolzen und umgeprägt wurden.

Was die Alexandriner betrifft, waren sie dem Gewicht wie dem Gehalt nach minderwertig, verglichen mit den neuen Folles. Wie sie im Nominalwert zu diesen, standen, wissen wir noch nicht mit Sicherheit. Allerdings sprechen für eine Gleichsetzung im Wert die Mischfunde aus Ägypten und nicht zuletzt auch die merkwürdigen Merkmale aus der Münzprägung, aus denen gewisse Zusammenhänge der beiden Münzserien beim Emittieren in der Münzstätte Alexandria hervorgehen.

Abgesehen von der Richtigkeit der obigen Ausführungen ist die Verbreitung der alexandrinischen Münzgattungen ausserhalb der Grenzen Ägyptens über den Balkan und die Ostprovinzen nach Norden bis weit ins sarmatische Gebiet mit Sicherheit festzustellen. Das ist noch besonders auffällig zu einem Zeitpunkt, als Diokletian durch die Münzreform die völlig zerrütteten Verhältnisse in den Reichsfinanzen sanieren wollte. Die sporadischen Funde alexandrinischer Münzen mehren sich bereits um die Wende des 3. Jahrhunderts erheblich. Die Emissionen der letzten zwei Jahrzehnte des 3. Jahrhunderts treten stark hervor, also hauptsächlich die Münzen, die in Ägypten zur Zeit der diokletianischen Münzreform bereits im Umlauf waren. Da frühere Funde alexandrinischer Münzen ausserhalb Ägyptens nur ganz vereinzelt vorkommen, kam es zu dieser plötzlichen Verbreitung des alexandrinischen Münzumlaufs zu einem Zeitpunkt, da dieses lokale Nominal einen allgemeineren Charakter bekam. Eine so weite Verbreitung aber konnte eine lokale Münze nur dann haben, wenn sie allgemeine Anerkennung und ein einfaches und klares Währungsverhältnis zur Reichsprägung hatte. So eine radikale Entwertung oder ausnahmsweise auch Aufwertung, also eine Wertangleichung von Lokalprägungen an stadtrömische Emissionen war nur bei einer so grossangelegten Münzreform wie es die diokletianische war, durchführbar. Wegen der darauffolgenden rapiden Gewichtsreduktionen des reformierten Folis, die schon 307 zu verzeichnen sind, und der Inflation, die bald den Höhenpunkt erreichte und erst gegen 310 aufgehalten werden konnte (in Ägypten dauerte sie übrigens im krassen Gegensatz zur früheren, mehrere Jahrhunderte dauernden Stabilität der Provinzialwährung weiter) kam es bald so weit, dass selbst die Folles weit unter das Gewicht der alten noch kursierenden Alexandriner fielen. Darauf folgte, dass man die (ohnehin überlebten) Alexandriner einzog und ummünzte. Wir haben damit einen Zeitpunkt für das Ausscheiden der Alexandriner aus dem Münzumlauf gewonnen. Der Umlauf alexandrinischer Tetradrachmen ging spätestens mit dem Ende des ersten Jahrzehnts im vierten Jahrhundert zu Ende. Später kamen diese Nominalen nur noch vereinzelt im Umlauf vor.

Da dieses Nominal mindestens für den östlichen Teil des Imperiums freigegeben wurde, lassen sich heute nach dem Vorkommen dieser Münznominalen auch gewisse wirtschaftliche, militärische und soziale Strömungen in diesem Teil des Imperiums am Ende des 3. Jahrhunderts verfolgen. Die Klärung des Problems, ob sich daraus auf Handelsrichtungen, militärische Bewegungen oder sogar auch auf Ansiedlungen ausgedienter Soldaten schliessen lässt, muss der Archäologie und verwandten Wissenschaften überlassen werden. Aus unseren numismatischen und münzgeschichtlichen Ergebnissen geht allerdings hervor, dass diese Ereignisse mit ziemlicher Genauigkeit in die zwei Jahrzehnte um die Wende des 3. Jahrhunderts anzusetzen sind.

1

2

3

4

5

6

Sečovlje. Grobna najdba Aleksandrincev — Aleksandriner
aus dem spätrömischen Grab. 1. *Probus*, 2. *Carinus*, 3. *Nu-*
merianus, 4. *Carinus*, 5. *Maximianus Herculeus*, 6. *Constan-*
tius Chlorus